

Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola

A rajz mint gondolkodás, folyamat és módszer

DLA értekezés

Szj Kamilla

2016

Témavetető: Dr. habil, CSc Beke László

TARTALOM

Előszó 3

EGY 4

rajzolás → gondolatfelhő → rátalálás → rész → egész → inspiráció → folyam → gondol → szabadság → keresés → rajzolás → technika → változás → véletlen → pont → vonal → élmény → ösvény → gyorsulás → folyamat → valahonnan → elindul → felismerés → láthatatlan → tovább → véges → szüntelen → adatok → méret → papír → látómező → megnyilvánul → kapcsolódik → strukturál → megsokszorozódás → egy → szabály → felé → belül → terület → szándék → rajz → bambuszfáklya → döntés

EGY – máshonnan közelítve 9

forma → idea → közös → rajz → módszer → feladat → öröm → megszabadul → működik → hozzá → kinyitni → tovább → játék → materializáció → algoritmus → csinál → szinte → lehetőség → rajzolás → konzervdoboz → szabály → végtelen → egyszerű → organikus → bizonytalan → dönteni → végeredmény → közletről → Tejút → növekedés → intuíció → nevek → fal → vonal → idő → közös → munka

EGY – máshonnan közelítve 11

szubjektív → átszűrt → játék → társas → virtuális → között → valóságos → nem → létező → viszonyok → közös → szabály → vaktenisz → csere → gondolat → rizs → feladat → szabadság → körül → vesz → rendszer → természet → ember → jelent → megismerni → megérteni → állandó → változás → nyárfa → szabályzat → kíváncsiság → megmérni → bontható → érzékelhető → megfigyelő → tudás → közelít → véges → felölel → filc → szellemi → lázmérő

EGY – máshonnan közelítve 13

spárga → adatvizualizáció → rajz → technika → adatok → számok → kiindulás → életvonal → adatgyűjtés → év → centiméter → módszer → hiány → szakasz → réteg → mér → változás → jelenség → választás → egybeesés → rajz → végeredmény → kiindulás → kérdés → rejtett → vonatkozik → lét → csíra → létrejövő → figyelem → dolog → szemlélés → asztalok → részecske → találkozás → lehetőség → mágikus → pont → tér → vonal → árnyék → látható → láthatatlan → megérintható → egy → szerű

EGY – máshonnan közelítve 16

látható → láthatatlan → inspiráció → terület → mérhető → átgondolni → billentyű → matematika → mankó → képzelet → kozmosz → fátyol → szüntelen → transzcendencia → valami → hozzáférhetetlen → megtestesült → átitat

EGY – máshonnan közelítve 17
hullám → legutolsó → redukálás → rizs → szem → elem → szabály →
hullámhossz → gyöngysor → merőleges → párhuzamos → metszés → interferencia →
hullámvonal → alakul

Utószó 18

Szakmai életrajz 19

Irodalomjegyzék 22

Mestermunka 24

ELŐSZÓ

Írásom témája:

a rajz mint gondolkodás, folyamat és módszer. Szerettem volna átgondolni, honnan indultam, hol tartok most.

Képzőművészként a rajzolás választottam, ami számomra a körülöttem lévő világról való gondolkodást jelenti. A folyamat az életem, amit élek. Módszerem a redukció, a „sokból” kiszűrni és leszűrni „valamit”. Emlékszem, amikor 1983-ban Németországba költöztem, 2 hétig nem tudtam lemenni a boltba vásárolni, annyira zavart, hogy 12 féle tejfölt lehet vásárolni.

Az íráskor saját belső logikám vonalát követtem. Jelen van egy rendszer, ami első olvasáskor talán kaotikusnak, ide-oda csapongónak tűnik. Ez egy döntés, amit vállalok. Nem tudok máshogy viszonyulni az íráshoz, mint a rajzoláshoz. Egy felületet kínálok fel, amiben bóklászni lehet szabadon.

Úgy gondolom, hogy a legutoljára készült rajz magába foglalja mindazt a hatást, élményt, tapasztalatot, amit idáig be tudtam fogadni, amiből építkezem. Ez érvényes visszafelé menve minden eddigi „legutolsó” rajzra. Ha ez az írás 8 cm-rel előbb készült volna, vagy 2 cm múlva készülne, valószínűleg részben ugyanezekből, részben más töredékekből és részecskékből állna össze – lehet, másképpen.

Nem.

Évekkel ezelőtt nem jöhetett volna létre. Most sikerült először átlépni az írás gátlásának küszöbét.

EGY

A rajzolás a valahol levés állapota. Nem feltétlenül kell hozzá ceruza és papír. A rajzok a fejemben összeálló gondolatok lenyomatai. Minimális eszközöket használlok, nem készítek vázlatokat, nem radírozok, nem korrigálok. Nincs elrontott rajz, hiszen akkor kezdek el dolgozni, amikor valahol már kész a kép.

Minél intenzívebben foglalkozom a témával, annál plasztikusabban fogalmazódik meg bennem, hogy a szubjektív tér és idő az a gondolatfelhő, amiben keresgélnem kell.

Van egy könyv, amit gimnazista koromban olvastam és azóta nem ment ki a fejemből. Nem emlékeztem az íróra, a címére, csak arra, hogy minden fejezet más sormintával volt jelölve. A fejezeteket tetszőleges sorrendben lehetett olvasni és így is kerek egész történetet adott ki. És, hogy a Modern Könyvtár sorozatban jelent meg, kb. püspöklila színű a borítója. Évek óta kerestem antikváriumokban, a barátok könyvespolcán mindhiába, míg pár hónappal ezelőtt felálltam egy székre a saját könyvespolcom előtt és megtaláltam. A könyv: B. S. Johnson: Szerencsétlenek.¹

Forgattam a kezemben, jól megnéztem, újra elolvastam és rájöttem, hogy ez a könyv bujkált valahol a tudatom alatt, amikor rátaláltam rajzolási módszeremre, variációk nyomtatásával példányszám helyett az egyedi hidegtű nyomatok készítésének a megoldására. Mindegy milyen sorrendben állítom össze a részeket, ugyanazokból az elemekből mégis mást és mást kapok, ami ugyanazt az egy egészet adja ki.

Elkezdtem azon törni a fejem, hogy valóban mindennek, amit képesek vagyunk kitalálni, van e valamilyen fülön csíphető konkrét előzménye? Egész életünkben/alkotómunkánkban a tudatosságra próbáljuk kondicionálni magunkat. Mint a témám címe is utal rá, számomra a folyamat – egy folyamban levés állapota, az inspiráció forrása. Más szavakkal: az az állapot, amiről Csíkszentmihályi Mihály: Flow – Az áramlat című könyvében ír.²

Továbbgondolva

A figyelem irányítása, illetve ennek tudatos elhagyása, a szabadság kérdése.

Tudatosnak nevezhetem azt a döntésemet, hogy redukálok. Döntéseimet soha nem az igenek, hanem a nemek határozták meg. Végül is így választottam a rajzolást. Festészet? Nem. A túl sok szín elterel a lényegről, elkezdek esztétizálni. Szobrászat? Túl sok az anyag. Engem az anyagtalanság érdekel. Multimédia? Nem érdekel a technika. A rajz igen. Az eszköztelenségét szeretem. Papír, ceruza, vonal. Meglátásom szerint a rajz „fejlődött”, változott a legtöbbet az évszázadok során. Mintha most egy visszatérés lenne a kezdetekhez. Az emberek első

---

¹ B. S. Johnson: *Szerencsétlenek*. Ford. Bart István. Budapest, Európa Könyvkiadó /Modern Könyvtár/, 1972

² Csíkszentmihályi Mihály: *Flow – Az áramlat – A tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2001

rajzainál (barlangrajzok, kőbe vésett vonalak, Nazca-vonalak) látom ugyanazt a komplexitást, ugyanakkor redukciót, mint a mostani kortárs rajzok bizonyos irányzatában. A rajz mint médium helyzetének változását, másodrangúságból egyenrangúvá válását több összetevő segítette. A rajz hordozójának változása (szikla – föld – test – papír – fal – tér – mozgás); a XX. század elejétől az avantgárd, az absztrakció, eltávolodás a narratívától: a kép alkotóelemeire bomlik, majd azokból újraépül (František Kupka, Vaszilij Kandinszkij, El Liszickij, Ljubov Popova); a szürrealizmusnak az az ága, amelynek célja a valóság mélyebb összefüggéseinek, lényegének megmutatása, a véletlen szerepe, a mű létrehozásának játékosága. André Breton így fogalmazott: [Az alkotási folyamat] „Tisztán pszichikai automatizmus, mely a gondolatok igazi működését fejezi ki.” (Joan Miró, Paul Klee); két dimenzióból háromba, „a rajz lemászik a falról”: a vonal kilép a térbe. (Hans Arp, Calder, Fontana, Eva Hesse, Mona Hatoum, Balasubramaniam, Lygia Clark); jelhagyás, láthatatlan vonal: a mű nem tárgyiasul (Mimi Gellman – hóban sétál, Anne Teresa de Keersmaecker – balett-táncos homokba mandalát táncol, William Forsythe – koreográfus, aki testével, mozdulataival rajzol láthatatlan vonalakat, formákat a térbe, majd filmre felvéve animáció segítségével teszi őket láthatóvá (Lines Complex Operation), Zilvinas Kempinasig – aki ventillátorokkal mozgat magnószalagokat (vonalakat) a térben. Csak egy maradt változatlan: a rajz elemei (pont, vonal). E hevenyészetnek tűnő felsorolás mentségeként csak azt tudom felhozni, hogy Németh Róbert 2011-ben doktori értekezésében (A kétdimenziós rajz és a háromdimenziós tér kapcsolata a kortárs művészetben) igen alaposan feldolgozta a rajz alakulásának folyamatát a kezdetektől mostanáig.

Élmény a térrel és idővel kapcsolatban

Évek óta állandóan a fejemben motoszkálnak a Nazca-vonalak, és most hirtelen mellé került John Cage a St. Burchardi templomban az *As SLOW as Possible* című, 2001. szeptember 5-én elindított darabja, ami 2640. szeptember 5-én válik teljessé.³

Befejezett? Késszé? Erős párhuzamot érzek a két dolog között. A Nazca-vonalak a földön nézve inkább csak keskeny ösvények. Az orgonán elindított hangok inkább csak vonalak, amik valami felé haladnak. A 639 év, ami alatt összeáll a mű, ugyanaz számomra, mint a Nazca-vonalak által kiadott rajzok, amik csak a magasból állnak össze formákká.

Mindkettőnél távolságot kell tartani. Az egyiknél térbelit, a másiknál időbelit. Ha nem lenne repülőgép és fényképezőgép, nem láthatnánk a fennsíkron a madarakat, geometrikus hálózatokat. Más a helyzet a zenedarabbal. Nincs még 626 földi évünk, hogy meghallhassuk a teljes művet. Máshogy kell tehát közelíteni. Ki kell venni a teret és az időt. Ha az emberiség történetét, a különböző kultúrák egymást követését nézem, mindenképpen egy gyorsulást lehet felfedezni. Mostanra ez a gyorsulás olyan mértéket öltött, hogy egy életen belül (70-90 év?) is többféle változást élünk meg (politikai-, kulturális-, tudományos-, társadalmi- stb. változások). Hogy ezt követni és értelmezni (felfogni) lehessen, távolságot kell tartani, de

---

³ A St. Burchardi templomban (Halberstadt, Németország) egy speciálisan preparált orgonán Cage 89. születésnapján indult el a darab. Cage 1985-ben egyik művének partitúrájára, mint instrukciót ezt írta: olyan lassan, amilyen lassan csak lehet. Ez volt az inspiráció az eredetileg 29 perces mű “végtelenbe” nyújtásához.

úgy, hogy közben benne is maradok az adott térben és időben. Mi lesz körülöttünk 639 év múlva? A Nazca-vonalak ott lesznek – Cage darabja szólni fog – valahol.

Egy kiállítás, ami nagy hatással volt rám, de így is írhatnám, egy folyamat, amit rögtön felismertem. 1992-ben megnéztem Münchenben a Lenbachhausban Roman Opalka kiállítását, akiről bevallom addig nem is hallottam. A kiállítás termeit végigjárva, a festmények, önportré fotók, papírmunkák nézése közben azonnal láttam Opalka gondolatát. Valahonnan elindulva – a végtelen felé haladva. És ez a végtelen a földi viszonylatban csak véges lehet, és ez a halál. De én még hallani vélem, ahogy a már láthatatlanná vált számok a láthatatlanban továbbbíródnak.

Opalka kiállítása más szempontból is fontos számomra. A kiállítás utolsó termében voltak a részletes leírások a művésztől, a művekről, gondolkodásáról. Nem tudtak újat mondani ezek az információk. Tulajdonképpen szükségem sem volt rájuk, hisz’ mindez ott volt a nagyon jól felépített/megrendezett termekben. Magukban a munkákban.

Megfigyeltem többször különböző kiállításokon az embereket. Leültem és néztem hogyan érkeznek be a térbe, hová lépnek, mit néznek. Szinte mindig mindenki a művek mellett elhelyezett magyarázó szöveggel kezdte, nem a művet hagyta hatni magára. Szinte már nincs is olyan kiállítás, ahol nincs információ, magyarázó szöveg. Ez elgondolkodtató. Egyrészt fontos – főleg a kortárs művészetben, ami nem mindig „adja magát” könnyen a befogadásra, ugyanakkor el is veszi a lehetőséget a nézőtől a saját elképzelésének kialakítására. Úgy tűnik, mindenki szereti a dolgok könnyebbik részét választani. Ha erősebben akarnék fogalmazni, ezt a mondatot írnám: az elmélet átvette az irányítást a gyakorlat felett.

Amikor a Paksi Képtárban a Szüntelen vonal című kiállításomhoz (2012) kérték tőlem a képcédulákhoz a pontos adatokat, kértem, hogy ne tegyünk ki semmiféle információt a rajzokhoz. Nem számít az évszám, technika, méret, címeiket pedig úgysem adok. Helyette egy rövid szöveget írtam a folyamatról, amiben vagyok.

A rajzok mellett nincs cím, nincs évszám. Hogy miért? Először csak úgy éreztem, hogy ezen a kiállításon nem szeretném „felcímkézni” a munkáimat. Aztán meg kellett indokolnom – magamnak is – ezt a döntést.

Egy úton haladok, egy folyamatban vagyok. Ez pedig nem más, mint a legminimálisabb, legegyszerűbb eszközök használatával – ami számomra a vonal, a papír, a ceruza, a hidegtűtechnika – olyan felületek (képek) létrehozása, amelyek tudatosan kerülnek a komponálást, a történetmesélést.

Amikor hidegtű technikával kezdtem el dolgozni, kifejlesztettem egy olyan rajzolási módszert, amivel egyszerre több, a sokszorosító grafikával kapcsolatos problémámat (nemtetszésemet) meg tudtam oldani. Például a komponálási kényszertől való megszabadulás, a sok azonos kép létrehozása vagy a technikai bravúr helyett a gondolat előtérbe helyezése foglalkoztatott. Nagyon izgatott abban az időben a DNS kettős spirál, ami a négy alkotórész végtelen variációját képes létrehozni; így biológiailag nincs két egyforma élőlény. Ebből kiindulva egy lemez helyett négy négyzet alakú lemezre kezdtem el rajzolni. Az első lépésben

egy vonal megrajzolása után összekevertem a lemezeket, és a széleken kifutó vonalakat összekötöttem másik, szintén a széleken kifutó vonalakkal. Ezt ismételtam addig, amíg úgy éreztem, kész a kép. Majd ezekből mindig más és más összeállításban variációkat nyomtattam le, amelyeket összerakva egy nagyméretű képet kaptam. Ez olyan rajzadási módszer, ami nem feltétlenül igényel hosszú évek munkájával megszerzett rajzi tudást, így bárki kipróbálhatja és eljátszhatja vele.

Egyszer csak

a vonalak elkezdtek sűrűsödni, nem ábrázoltak többé, kitöltötték a papír egész felületét, de a kép folytatódhat képzeletben a papír szélein túl is. Itt is az állandó változás jelent meg, ami még érzékelhetőbbé vált. A formátlan formálódás⁴ folyamata. Egy mozgás, aminek nincs kitüntetett iránya. Egy tér, amit csak a papír mérete határol le. Mindig csak egy részt láthatunk az egészből? Látómezőnk kb. 200 fok. Tudjuk, hogy még van mögöttünk 160 fok, amit nem látunk. De tudjuk, hogy ott van. Szerencsés időszakokban érzékeink mind a 360 fokot egyszerre be tudják fogni.

Olykor bekéredzkedik

egy-egy forma, amit a hiány tesz láthatóvá. A vonalak megszakadnak, majd rövid szünet után folytatódnak, esetleg irányt váltva futnak tovább. Ezeket a nagyméretű, ugyanakkor apró vonalakkól felépülő ceruzarajzaimat szinte spártai módon készítem. Fizikai igénybevételt, türelmet és önfegyelmet igényelnek. Szellemi értelemben viszont kaput nyitnak, és a szabadságot jelentik. Ez az érem egyik oldala.

És a másik.

A rajzolásra menekülni. Beengedni és kizárni a körülöttem levőt. Halmozódnak az ingerek. Egyszer csak elviselhetetlenné válnak. Akkor bezárni a kaput. A bennragadtak lökdösődnek. Verekednek vagy előzékenyek egymással. Keresik a helyüket. Megtalálják, aztán lenyugszanak. Nyitom a kaput, kísértálnak és megnyilvánulnak.

Továbbra is

foglalkoztat a strukturálás. Rajzolólok egy formát (konzervdoboznak nevezem), amit egy egyszerű szisztéma szerint megsokszorozok a papíron. Mindig egy pontban kapcsolódik a következő forma, majd annak egy pontjához a következő, a szemmel követhető rendszertől a követhetetlenig. A teljes káoszunk tűnő rajz egy egyszerű kikötés (szabály) alkalmazásával magába foglalja a rendet.

Van amikor

a belső középpontot keresem. Rajzolólok egy nagy kört, majd koncentrikus körökkel elindulok befelé. A kéz pontatlanságát követve gyűrődnek a vonalak a középpont felé. Majd ugyanígy elindulok belülről kifelé. Itt a kétirányú mozgás fontos számomra: a pont, ami egyszerre a megérkezés és a kiindulás helye. A mennyiségileg azonos befelé, illetve kifelé tartó körök

---

⁴ Kováts Alberttől kölcsönözve, aki nagyon pontosan fogalmazott ebben az írásában: A formátlanlanság formái. *Élet és Irodalom*, 1996. február 23.

nem azonos nagyságú területet adnak ki. A belülről kifelé haladó vonalak összterülete kisebb, mint a kívülről befelé haladóké. Nem tudok rájönni miért van így.

A képek befogadása szempontjából a kronológiát nem tartom fontosnak. Csak a néző nyitottsága és befogadási szándéka számít.

Nincs rengeteg sok rajzom. Nem készítek vázlatokat. Nem korrigálok. Nincs elrontott rajz. Csak akkor kezdek el *dolgozni*, amikor a fejemben már kész a kép.

Ez a történetet most ide kívánkozik magyarázat nélkül:

“Lin-csi mester egy nap meglátogatta a szomszédságában álló kolostort. Az apát büszkén mutatta neki, mennyi bambuszfáklyát gyártanak a szerzetesei.

– Szorgalmas, dolgos szerzeteseim vannak, Lin-csi, láthatod! Már nem is a kolostor fenntartására dolgozunk, hatalmas vagyont gyűjtöttünk. Vang nagyúr is megirigyelhetné. Igaz, éjjel- nappal gürcölünk.

– Na és miért gürcöltök ennyire, jó apát? – kérdezte tőle Lin-csi.

– Elárulom neked, barátom – kezdte az apát. – Azért kell ennyi bambuszfáklyát gyártanunk, mert jó pénzért veszik a városban. A pénz pedig azért kell, hogy meggazdagodjunk, és ne kelljen többé dolgoznunk. Alig néhány év, és nem gyötörjük magunkat munkával, csak magunkra figyelünk, teát iszunk naphosszat, s a Tanításról beszélgetünk. Elmélkedünk, és hallgatjuk a kert madarainak énekét – dicsekedett tervével az apát, s máris a gondtalan jövőbe álmodta magát. De Lin-csi haragja felébresztette.

– Sok munkával sok pénzt keresni a bolond is tud, apát! Nem kell ahhoz tudomány! Ráadásul a sok pénz nem gondtalanságot jelent, hanem sok gondot inkább. Ne sok pénzed legyen, hanem elég. Ne sok időd legyen, hanem elég. Ne sokat dolgozz, hanem eleget. De te ezt fel se éred ésszel, jó apát! – kiabálta Lin-csi dühösen, majd még csendesen hozzátette. – Sajnálak téged, de még inkább a szerzeteseidet. Ha arra biztatod őket, hogy szakítsák ketté életüket, először szegény rabszolgák legyenek, majd bölcselkedő gazdagok, lehetlent kívánsz tőlük. A semmibe nem lehet faszeget verni, apát! Örültség a terved. Állítsd le a munkát!

De Lin-csi sohasem tudta meg, elvetették-e az esztelen tervet a szomszéd kolostorban, abbahagyták-e az értelmetlen gürcölést. Haragjában feljük se nézett többé. Effélékről az emberek úgylis csak maguk dönthetnek.”⁵

---

⁵ SU-LA-CE: *Reggeli beszélgetések Lin-csi apát kolostorában*. Budapest, Magyar Könyvklub, 2000, 107. o.

EGY – máshonnan közelítve

Ha egy művész a művészet koncepcionális formáját használja, ez azt jelenti, hogy a tervezést, a döntéseket mind előre meghozza és a végrehajtás csak egy felületes dolog. Az idea géppé válik, ami létrehozza a művészetet.⁶

Tapasztalataim a közös(ségi) rajzzal:

Hogyan tudom a rajzoló módszereket, amit a hidegtű nyomatoknál alkalmazok, megosztani másokkal?

Foglalkozásokat tartottam gyerekeknek, felnőtteknek és egyszer, amikor nem jutott eszembe semmi feladat, elhatároztam, hogy megtanítom őket „szíjkamillarajzot” készíteni. Örömmel láttam, hogy ez nem csak nekem nyújt élvezetet, hanem mások is bele tudnak mélyedni, olyanok is, akik előtte soha nem rajzoltak. Nekem segített megszabadulni rajzi beidegződéseimtől, másoknak segít elindulni a rajzolás felé. Másképp működik, mint a rajzról, a rajztudásról való hagyományos elképzelések. A résztvevők végül elégedettek lettek saját rajzi eredményükkel. Felbátorít, ezáltal felszabadít, játékos, segíti a koncentrációt, a rajz szinte magát rajzolja. Holott az elején többször elhangzott ez a mondat: „de én nem tudok rajzolni” – ami erre hajaz: „de én nem értek hozzá”. Ezt a mondatot sokszor hallottam művészettel – főleg kortárs művészettel kapcsolatban. Fontos tapasztalat volt, amikor szomszédomat, aki még nem járt soha múzeumban, elvittem egy kiállításomra és kértem, mondja el mit érez, mit lát. A kezdeti szabadkozás után (hogy ő nem ért hozzá) mégis megfogalmazta érzéseit, gondolatait. Sikerült kinyitni, befogadóvá tenni. Úgy gondolom, az iskoláknak lenne ez az igazi feladata.

Tovább lépés.

Somogyi Laura felvetette, hogy ezt a rajzoló módszert alkalmazni lehetne számítógépen, interaktív rajzoló játékként. Várady Zsolt programozó segítségével sikerült megvalósítani.⁷ Ez az interaktív rajzoló program ugyanazt a rajzoló módszert használja, amit én a hidegtű rajzaim készítésekor. Csak itt nincs más eszközre szükség, mint egy számítógépre és a “materializáláshoz” egy nyomtatóra.

Összehasonlítva más rajzoló programokkal, az alapvető különbség az, hogy míg általában a többiek egy algoritmusok által gerjesztett képet hoznak létre, amihez saját kreativitás nem kell, a gép csinál szinte mindent, addig ez a program lehetőséget ad egyéni döntésekre is. Ezért karakterében minden rajz más lesz, annak függvényében, ki használja.

---

⁶ Sol LeWitt: “Paragraphs on Conceptual Art”. *Artforum* Vol. 5, No. 10 [June 1967], pp. 79–83.

⁷ <http://www.szijkamilla.hu/rajzolo/>

Felbátorodtam.

Kiállítás a Jurányi Galériában. Speciális helyszíni adottságok. A fal fekete táblafestékkel van lefestve, a kiállítók erre a falra rajzolnak krétával. Úgy gondoltam, ez jó lehetőség ismét valamit átadni abból, amiben én nagyon jól érzem magam. Ahelyett, hogy egy újabb rajzot készítettem volna, felkínáltam a „konzervdoboz” formát. Felrajzoltam egy struktúrakezdeményt és a továbbiakban átadtam a falfelületet a látogatóknak, hogy folytassák a megkezdett rajzot. Csak egy szabályt adtam meg, azt, amit magamnak kitaláltam. Minden következő konzervdoboz, a másik egyik sarkából induljon ki. Végtelenül tágítható, végtelen variációs lehetőséget magába foglaló, nagyon egyszerűen építkező rendszer. Organikus szerveződés, mint a sejteknél vagy a molekuláknál.

Egész idő alatt azon tépelődtem, hogy ugyan egyfajta szabadságot nyújtok az embereknek, amihez nincsenek hozzászokva (szocializálva), mégis azzal, hogy megadom a formát és a rajzolási módot, meghatározom, hogy pontosan mit csináljanak. Bizonytalan voltam, hogy ezt megtehetem-e. Ebből morális kérdést csináltam magamnak, de végül oda lyukadtam ki, hogy ezen ők is elgondolkozhatnak és eldönthetik, hogy részt vesznek-e vagy sem. Nem tudom, hogy Roman Ondak gondolkozott-e ilyeneken, amikor a Measuring the Universe című munkáját kitalálta. Valószínűleg nem. Először 2007-ben a Pinakothek der Moderne-ben (München) valósult meg, azóta több helyszínen is. A kiállítás asszisztensei a falon bejelölték a látogatók magasságát, mellé felírták a keresztnéveket és a részvétel dátumát. A végeredmény gyönyörű. Messziről nézve egy vaskos fekete vonal fut végig a terem fehér falán, közelről – mindenki jelen van a jelölések által, aki ott volt a kiállításon. Olyan, mint amikor éjszaka felnézek az égre, látom a Tejút vonulatát a fejem felett, ami milliárd csillagot foglal magába. Lehet, hogy Roman Ondak szülei is a gyerekszoba falán jelölték gyermekük növekedését?

Véletlenül pont akkoriban.

2013-ban a Tranzitban rendezett Do it projekt alkalmából felkértek bennünket Vécsei Júliával, hogy valósítsuk meg Sol LeWitt Nr.797-es instrukciós rajzát. Sol LeWitt 1995-ben adta meg az instrukciókat a Graphic Art by Modern Sculptors at the Mead Art Museum, Amherst College részére, amit Jeffrey Howington, Andrea Latvis, Peggy Soung, Lisa Yurwit készítettek el. Fontosnak tartom leírni a neveket, hiszen a művész is hangsúlyt helyez a dokumentációkban a közreműködők megemlézésére.

Az instrukció a következő volt: végy egy bizonyos fekete filctollat, rajzolj vele a fal közepére egy vízszintes vonalat, majd ezzel párhuzamosan indulj el fölfelé és lefelé piros, sárga és kék színekkel a plafonig, illetve a padlóig úgy, hogy a vonalak ne érjenek egymáshoz. 1995-ben az első helyszínen a kiinduló fekete vonal „görbéjét” a környező berkshiresi táj „adta”.

Két teljes napig tartott, míg kész lettünk a rajzzal. Ez elég hosszú idő volt, hogy elgondolkozzak a következőkön: mi a közös rajzolás?, kollektív vagy hierarchikus képalkotás?, hogyan lehet bevonni embereket a közös rajzolásba?, mennyire kreatív a résztvevőknek, ha egy meghatározott szabály szerint kell rajzolni?, művész–nem művész, kinek mi a szerepe?

Kollektive Autorschaft in der Kunst (Alternatives Handeln und Denkmodell) című, Rachel Mader által összegyűjtött és 2012-ben kiadott esszék között találtam a kérdéseimhez kapcsolódó érdekes írásokat. Már a bevezető szövegből kiderült, hogy ez egy nagyon komplex, ezer szálra szétágazó téma, ami dolgozatomban nem játszik központi szerepet, ezért csak egy írást emelnék ki a könyvből.⁸ A Carracci család (testvérek, unokatestvérek, sógorok) tudatosan választotta a közös munkának azt a formáját, amiben saját stílusukat egy kollektív stílus alá rendelték, így előnyre tudtak szert tenni a megrendelőknél a többi, individuálisan dolgozó művésszel szemben (árkialakítás, azonos minőség, felelősség közös vállalása, gyorsaság stb.) Vitali hozzájuk köti az első Brand (márka) létrejöttét. Lőrinc Lilla és Borsos János házastársak, akik az együttélést és a közös munkát szintén egy Brand-re építik fel. Márkanévük: Borsos Lőrinc

EGY – máshonnan közelítve

*Minden egyes műalkotás – minden egyes kép – egy szubjektív felfogásnak a kivetítése – a szubjektum (az agy) prizmáján átszűrt látvány ábrázolása.*⁹

Társas-játék.

Az UMRAUM László Zoltán által létrehozott virtuális kiállítóhely. Létezik megépített térként is, különböző léptékekben. Célja elsősorban olyan kiállítások, projektek megvalósítása és bemutatása, amik a dimenziók közötti viszonyokkal foglalkoznak, a valóságos és a nem létező határát érintik és amik hagyományos keretek között nem valósíthatóak meg. Egy közös munka létrehozására egy játékot találtunk ki, aminek a címe „Vaktenisz rizzsel” lett.

Több héten keresztül, néhány egyszerű játékszabályt követve gondolatokat cserélünk, lakhelyeink, Budapest és Berlin között, emailen keresztül.

Eszközeink: egy teniszütő-szerű konyhai eszköz, néhány szem rizs és fényképezőgép. Egyikünk kitalál egy feladatot. Ez három szóból állhat, az első egy szám (a szereplő rizsszemek száma), a második szó mindig a "rizs", a harmadik egy szabadon választott fogalom.

A kitaláló ehhez a feladathoz készít egy fényképet. A feladatot, a három szót elküldi a másiknak, de a képet nem mutatja meg neki.

Miután a másik "játékos" megkapta a feladatot, ő is készít egy fotót a feladat alapján. Ezután új feladatot talál ki, elkészíti hozzá a fotót és elküldi az új három szót az első játékosnak. Ez így megy több héten keresztül. Az elkészült képsorozatok csak a végén látjuk, amikor megcsináljuk belőlük a kiállítást.

32 képpár született.¹⁰

---

⁸ Samuel Vitali: Between Family Brand and Personal Ambition: Strategies and Limits of Collaboration in the Carracci Workshop, p. 139.

⁹ Kazimir Malevics: *A tárgy nélküli világ*. Ford. Forgács Éva. Budapest, Corvina Kiadó, 1986, 37. o.

¹⁰ <http://www.umraum.zoltanlabas.de/blindtennis/blindtennis/blindtennisumraum/index.html#02int>

Szabály és szabadság

Minden ami körül vesz minket valamilyen, más és más szabály(ok) által működik. A szabály rend–szert is jelent. Van ami tőlünk függetlenül működik – a természet, a kozmosz rendszere, törvénye, és van amit az emberek találnak ki.

Szabály, rend, rendszer, törvény, törvényszerűség – fogalmak, amiket erre is, arra is használhatunk. Csak mást és mást jelent itt és ott.

Az egyikre – a természetre, a kozmoszra nincs befolyásunk, nem véleményezhetjük, nem ítélezhetünk felette, csak tudomásul vehetjük, megpróbálhatjuk megismerni, megérteni.

Tavasszal, tőlünk függetlenül, nélkülünk is újra és újra, évről évre kihajt, kirobban a növényvilág. Ősszel ennek ellenkezője történik. Ez a rend(?)szabály(?) törvény(?) a mi éghajlati övünkben. Állandó ismétlődés, de az eredmény mindig más. Soha nem ugyanaz a virág bújjik ki a földből jövőre.

A másiknál – az emberek által, a társadalomban felállított szabályoknál nem ez a helyzet. Itt előfordulhatnak és elő is fordulnak tévedések. Egy közös pontot látok csak. Mindkettő állandó változásban van.

Épp most virágzik a nyárfa. Nem tudom nyitva hagyni az ablakot, mert fehér vattaszerű virága ellepi a szobát. Nem zavar, inkább élvezem, hogy olyan, mintha a hó szállingózna. De zavart amikor tanítottam és elfogyott a hígító a sokszorosítógrafikai műhelyben, és a közbeszerzési szabályzat miatt hónapokat kellett várni rá.

Kíváncsiságunk határtalan. Szeretnénk megismerni, megérteni magunkat, a körülöttünk levő világot, az univerzumot is. Úgy gondoljuk a tudomány szerteágazó szakterületein végzett kutatások segítségével kaphatjuk meg kérdéseinkre a válaszokat. A szakterületek száma egyre növekszik. Ennek egyik oka biztosan a technika fejlődése is. Egyre több dolgot tudunk megmérni (ezáltal létezését bizonyítani), amiről korábban fogalmunk sem volt. Jelenleg a legnagyobb és legtöbb pénzt igénylő kutatás a CERN-ben (Európai Nukleáris Kutatási Szervezet) történik, ahol részecskegyorsítással foglalkoznak. Ennek célja, hogy egyre beljebb és beljebb hatolva az anyagba, megtalálják azt a végső „isteni részecskét”, a Higgs-bozont, ami már nem bontható tovább.

Popper Péter így gondolkozott ugyanezen:

„[...] nem tudok hozzányúlni az elemi részekhez, csak akkor, ha rettenetesen durván beavatkozom az életükbe. Senki még a maga természetes mozgásában elemi részecskét mind a mai napig nem látott. Gyorsítók kellene, különböző műszerek kellene, hogy az elemi részecskék érzékelhetővé váljanak az ember számára. Vagyis az ember sose látja az elemi részecskét, csak ha beleavatkozik az életükbe. Már csak saját beavatkozásának a következményeit látja. Heisenberg ezt úgy fejezi ki, holott nem költő, hogy belenézek a természetbe, és a saját arcom néz vissza rám. Magamat látom, a saját beavatkozásomat a természetbe. És ezzel megszűnt a magfizikában – mondja Heisenberg – a tudományos kutatás lehetősége, ami mindig feltételezi, hogy van egy megfigyelő objektum, ami független a tárgyától, mert objektív. Nincs független megfigyelőtől független magfizika.”¹¹

---

¹¹ Popper Péter: *Amor Fati – Szeresd a sorsod!* Budapest, Saxum Kiadó, 2016, 115. o.

Újabban a CERN művészeket is felkér együttműködésre.

Talán Albert Einstein rengeteg, közkézen forgó mondásai közül gondoltak ezekre:

„A képzelet sokkal fontosabb, mint a tudás. A tudás véges. A képzelet felöleli az egész világot.”

Vagy: „Ami valóban számít, az az intuíció”.

Ebben az évben Csutak Magdát is meghívták, aki az ellipszissel mint tökéletes formával foglalkozik, amit ő a nullához, vagyis a “semmihez” kapcsol. Így közelít az állandó mozgásban lévő világegyetem megismeréséhez.

Mindenki kitalál magának egy közelítést az Egy-hez, vagyis van egy saját módszere.

Joseph Beuysra sokszor gondolok. Elementáris élmény volt, amikor megálltam Veglio verde i mieie montagne (Szeretném látni a hegyeimet) című munkája előtt, ami egy kb. 60 cm átmérőjű földre tett filcből és egy ugyanilyen átmérőjű, kb. szintén 60 centire fölötte lógó égő lámpatestből állt. (A kiállítás: Die Revolution sind wir, Hamburger Bahnhof, 1998) Semmi nem gondoltam. Agyam ki volt kapcsolva. Ellenben elkezdett egy forró érzés felkúszni a bal karomon, majd átjárta az egész testemet. Nem tudom szavakkal leírni ezt az élményt. Azt hiszem akkor hőlénnyé váltam.

Beuys ezt mondja: “[...] és, mint tudják, a lázmérőt is azért találták föl, mert az ember hőlény. És persze nem attól lett hőlény, hogy feltalálták a lázmérőt. Az ember maga is hőorganizmus, és ha ezt megzavarják, akkor – mint mondtuk – beteg lesz. A másik oldalon pedig ott vannak a hő szellemi princípiumai, vagyis az, amit szeretetnek szokás nevezni, szeretetnek a szó legmagasabb értelmében. Ez bizonyosan hőelv.”¹²

EGY – máshonnan közelítve

„Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.

Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú.

Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős. De mégse koszorú.

Csak a madzag tenné? Nem a madzag teszi. Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú valami.

Hát akkor mi?

Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányba haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.”^{13 14}

---

¹² Volker Harlan: *Mi a művészet? Műhelybeszélgetés Beuyszal.* Ford. Király Edit. Budapest, Metronóm Kiadó, 2001, 70. o.

¹³ Örkény István: Az élet értelme. In uő: *Egyperces novellák.* Budapest, Magvető Kiadó, 1977, 332. o.

¹⁴ Köszönöm Bodóczy Istvánnak, hogy ezt az idézetet beemelte a Folyamatrajz című kiállításához írt katalógus szövegébe. (In *Grafitri XXVI*, Miskolci Grafikai Triennálé, kiállítási katalógus, 2014)

Cím: Adatvizualizáció, 150 x 280 cm, papír, ceruza, 2013

Miről szól ez a rajz?

Belebotlottam a képzőművészet adatvizualizációval foglalkozó területébe. Ez kifejezetten a technika alkalmazásával dolgozik. Számítógép, algoritmusok, speciális programok írása, digitális print, monitor, vetítés. Nagyon izgalmasnak találtam a gondolatot, a felhasznált adatok sokféleségét, de nem tetszettek a végeredmények, a képek. Hogyan tudok ilyen munkát létrehozni úgy, hogy a bonyolult technikát kihagyom? Hogyan tudom papíron ceruzával ugyanezt megcsinálni? Mi legyen az én adatom, amiből kiindulok? Mit tudok számokba átfordítani? Végül egy nagyon személyes rajz született.

Eddigi életem öt párkapcsolatát hoztam össze az életvonallammal. Először a rajzkönyvembe rajzoltam meg.

Adatgyűjtés: 55,5 év, 5 szerelem. 1 év = 1 cm.

Levágtam egy 55,5 cm-es spárgát, ez lett életem vonala, majd az együtt töltött évek szakaszait bejelöltem rajta fekete filctollal. Azután Duchamp módszerét alkalmazva a spárgát rádobtam a papírra, ami egy véletlen hullámvonalat adott ki. Ezt felrajzoltam a papírra, majd hozzárendeltem öt másik hullámvonalat úgy, hogy a vonal valahonnan érkezik, az együtt töltött években együtt futnak az én életvonallammal, majd más irányt véve haladnak tovább. Fekete ceruzával gomolygó vonalakat rajzoltam, ami beborítja a felületet, kivéve az életem vonalát. Itt megszakítottam a "gomolygást", így a hiány egy 1 mm-es vonalat ad ki. Majd még egy réteget megrajzoltam piros ceruzával ugyanezzel a módszerrel, csak itt a párok életvonalát jelzi az 1 mm-es üresen hagyott vonal. A papíron teljesen fehérén maradt szakaszok jelzik az együtt töltött éveket.

Majd mindezt újra megrajzoltam háromszoros nagyításban.

Míg engem csak egy kép erejéig érdekelt ez a módszer, Jill Baroff szinte összes munkájában az adatvizualizációt alkalmazza. Tide Drawings című sorozatában különböző folyók és tengerek kikötőiben rendszeresen mért és a világhálóra feltett, mindenki által hozzáférhető, az ár-ápany jelenség általi vízszint változásokat vizualizálja. Ezek hallatlanul finom, pontosan megrajzolt koncentrikus körökből, vagy függőleges-vízszintes vonalakból álló rajzok.

Az írás e pillanatában két utca között kell választanom. Melyiken induljak tovább?

Haladhatok az Örkény idézet vonalán tovább és írhatnék a "rizsszemrajzokról", vagy folytathatom a Jill Baroffhoz is kapcsolódó "vizuális egybeesésekkel". Dönteni kell.

A másodikat választom.

Teljesen meglepődtem, amikor először találkoztam vizuális egybeeséssel. Két, szinte teljesen azonos rajz. Ez pedig nem volt más, mint az én egyik rajzom Giuseppe Penone egyik rajzával. Mindketten a középpontból kiindulva rajzoltunk koncentrikus köröket, amik a kéz pontatlansága miatt el-elcsúsznak és ezt követve amorffá válnak. Mint kiderült, ő az ujjlenyomatból indult ki, én pedig a régi rézmetszeteken a képet "kiadó" körkörösen metszett vonalakból, csak én elhagytam a figurativitást, megtartva a körkörösséget, lemondva egy konkrét dolog ábrázolásáról. Miután nyilvánvaló volt, hogy itt nem "ötletlopásról" van szó, elkezdtem gondolkodni, honnan jön ez a fenomén? Nem az Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty által képviselt fenomenológiai vizsgálódásnak akartam alávetni ezt a jelenséget, hanem csak olyan egyszerű kérdéseket tettem fel magamnak, mint: ki miből indult ki?, miért pont azzal a dologgal foglalkozunk éppen akkor?, melyik évben készültek?, mi van körülöttünk a világban, amiből esetleg következtetni lehet valamilyen azonosságra?, van-e köze az ún. Zeitgeisthez?, esetleg ez a nooszféra?, vagy ez nem más, mint véletlenül azonos pontban levés a téridőben? Ezekre a kérdésekre gondolkodtam sokáig. De most sem tudom a

választ. Valójában nincs szükségem semmilyen magyarázatra. Nem akarom megérteni. Amikor találok egy újabb ilyen rajzpárt, a rácsodálkozás öröme tölt el. Hogy ez a dolog létezik, önmagában érdekel.

Nagyon régóta (azt hiszem mindig is) azok a dolgok (legyen az bármi) érdekelnek, hoznak lázba igazán, amiket „nem értek meg” teljesen. Az elég unalmas, ha minden teljesen világos és érthető, ha nem marad semmi rejtett dolog a megértésen kívül. Az izgalmas az, mikor marad valami a levegőben, amit nem tudunk szavakba önteni, amit nem lehet elemezni, fiókba rakni – csak érezni lehet. Nehezen tudom megfogalmazni pontosan mit értek ez alatt, ezért két idézetet hozok segítségül.

„Amit a végesre irányuló értelem (Kama Manas) igazságnak nevez, az csak alete annak, amit az ezoterikus „mint igazságot keres”. Ugyanis az értelemigazság arra vonatkozik, ami már létrejött, ami nyilvánvaló. És a nyilvánvaló csak része a létnek. Környezetünkben minden dolog egyszerre termék, teremtmény (vagyis létrejött, nyilvánvaló) és csíra (nem nyilvánvaló, létrejövő). És csak ha egy dolgot mindkét aspektusból (létrejött és létrejövő) szemlélünk, akkor tartjuk szem előtt, hogy az a dolog az életnek a része, az életnek, amelynek a számára az idő nem magán kívül, hanem magában van. Így a véges igazság is csak egy létrejött igazság, amelyet egy létrejövővel kell életre kelteni. Az előbbit megragadjuk, az utóbbit „figyelembe vesszük”. Minden pusztán tudományos igazság az előbbihez tartozik. Aki csak ilyen igazságot keres, annak nem ajánlható a *Világosság az ösvényen*. Annak ajánlható, aki azt az igazságot keresi, amely ma csíra, hogy holnap termék legyen; és aki nem a létrejöttet ragadja meg, hanem a létrejövőt veszi figyelembe.”¹⁵

A másodikat Graham Harman filozófustól kölcsönöztem, aki az ún. tárgyorientált filozófiával (spekulatív realizmus) foglalkozik.

„Ha a mindennapi és a tudományos asztalok mindenkori előnyeit egymással szemben mérlegre tesszük, akkor megállapíthatjuk, hogy egyik sem valóságos, mivel mindkettő a redukcionizmus ellentétes formáját képviseli. A természettudós az asztalt olyan apró részecskékre redukálja le, amelyek szemmel láthatatlanok; míg a humán tudományok szakembere az emberekre és dolgokra kifejtett sokféle hatásra redukálja fel. [...]

A valóságos asztal valójában egy harmadik asztal, amely e kettő között helyezkedik el. [...]

A valóságos asztal csak önmagából eredeztethető realitás, amely mélyebb, mint bármely vele való elméleti vagy gyakorlati találkozás.

[...]

Ha a filozófiát tudományból művészetté transzformáljuk, akkor visszanyerjük Erost, amely az eredeti karaktere. Bizonyos értelemben ez az erotikus modell a tárgyorientált filozófia alapvető célja: a mai filozófiai klímában az egyetlen lehetőség, hogy gyakoroljuk a bölcsesség *szeretetét*, amely nem lép fel azzal az igénnyel, hogy voltaképpen bölcsesség legyen.”¹⁶

---

¹⁵ Mabel Collins: *Licht auf den Weg*. Basel, Perseus Verlag, 2000, p. 73. (Rudolf Steiner kommentárja M. C. könyvéhez. M. C. (1851–1927) angol teozófus, antropozófus.)

¹⁶ Graham Harman: *The Third Table/Der dritte Tisch*. Ostfildern, Hatje Cantz Verlag, 2012, p. 19.; p. 29. Megjelent a 13. Dokumenta 85. füzeteként.

Köszönet Sziij Ferencnek a fordításokban nyújtott segítségért.

Többek között ilyesmi gondolatok foglalkoztattak, amikor 2012-ben az Óbudai Társaskör Galériába készültem egy kiállításra. A helyet jól ismerem. Minden térnek van egy mágikus pontja. Sok installációs kiállítást láttam itt és megfigyeltem, hogy ezt a bizonyos mágikus pontot a legtöbben érzékelik, és a teret ennek a pontnak szentelt kitüntetett figyelemmel rendezik be. Én szerettem volna “kivenni” a térből ezt a mágikus pontot.

A kiállítás címe ez lett: *nem több nem kevesebb*.

A terem hosszanti irányában, nem egészen a középvonalában kifeszítettem egy kisujjnyi vastag, fekete függönyzsínórt. Tulajdonképpen egy vonalat húztam a térbe. Mivel ez egy pincében lévő galéria, lámpák mindenképp szükségesek. Ahol fény van, ott árnyék is van. Ezt a térben futó vonalat úgy világítottam meg, hogy a falra vetülő árnyéka egy szaggatott vonalat adjon ki. Egy valóságos, megérinthető vonal együtt – egy, csak a fény által létező, nem tapintható, ritmikusan látható és nem látható önmagával.¹⁷

A szaggatott vonal mint “kép” - - - valaminek, a láthatónak és a láthatatlannak (egy lehetséges) jellé, vonallá válása - - - Kairóban, rádióhallgatás közben ért utol. Valaki énekel egy dallamot, ami kb. egy mondat hosszúságú, majd ugyanilyen hosszú szünet következik. És ez hosszasan ismétlődik. Nem értettem, nem tudtam mi lehet ez, de gyönyörű volt és megnyugtató. Később tudtam meg, hogy ez egy rádióadás, amiben a Koránt recitálják. Egészen más volt, mint az utcán, a mecsetekben, recsegő hangszórókból felhangzó müezzín imára hívása.

EGY – máshonnan közelítve

“Mivelhogy nem a láthatókra nézünk, hanem a láthatatlanokra; mert a láthatók ideig valók, a láthatatlanok pedig örökkévalók.” Pál II. Kor. 4. 18.

Figyelemmel kísérem a világban zajló napi eseményeket, de ezek a rajzoláshoz nem adnak inspirációt. Ellenben az a terület, amihez egyáltalán nem értek, a kozmológia, a kvantumfizika nagyon vonz. Belegondolni abba, hogy az Univerzum 5%-a látható, mérhető, a 95%-áról fogalmunk sincs – ez hallatlanul inspiráló számomra. Átgondolni, hogy minden, a számítógép kemény billentyűje is, amit épp nyomogatok, mozgó részecskékből áll.

De mivel matematikából és fizikából sosem jeleskedtem, így nem tudom ezt a területet mankónak használni az ismeretlen megismeréséhez. Nem marad más hátra, mint a képzeletemre támaszkodni.

A megismerés, megértés vágya nagy, és persze nem kizárólag a kozmoszra irányul. Maya fátylának rétegeit próbáljuk félrehúzni szüntelenül.

“A látható és a láthatatlan

Nem arról van-e szó, hogy

a transzcendencia gondolata = a végtelenbe toljuk ki mindazt, amiről azt hinnénk, hogy már látjuk is, már meg is tapintottuk.

És ugyanakkor mégsem: a látható, ami mindig “messzebb van”, ilyenként is jelenik meg. *A Nichturpräsentierbar Urpräsentation*jaként [az eredendően megjeleníthetetlen eredendő megjelenítéseként].

De a látás mégiscsak azt jelenti, hogy látjuk azt az *Etwast* [valami], ami megfellebbezhetetlenül valóságos, éspedig a mindig korlátlanul folytatható elemzés és

---

¹⁷ Mátrai Eriktől kértem tanácsot, akinek több munkájában a fény fontos alkotóelem, így nagyobb tapasztalata van a világítással, mint nekem.

értelmezés ellenére, és annak ellenére, hogy ez az *Etwas* [valami] újra és újra kisiklik a *kezeink* közül.

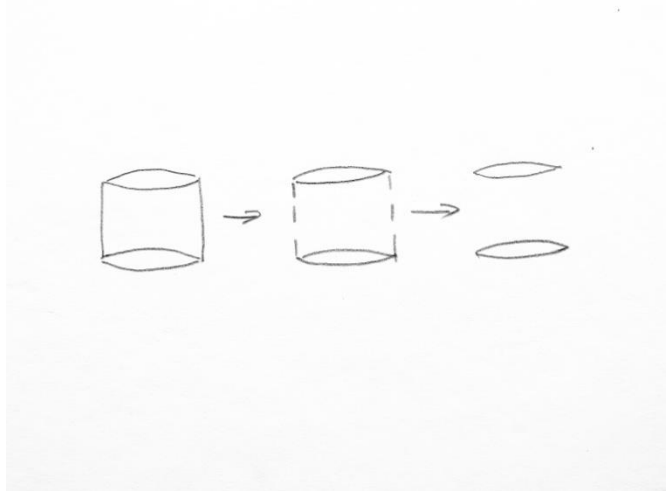
Egy egyszerű ellentmondással állunk itt szemben? Egyáltalán nem: A látható csak akkor hozzáférhetetlen, ha olyanként gondoljuk el, amit meg lehet fogni, egészen közel lehet hozzá menni, és gombostűhegyre lehet szűrni. De a probléma nyomban eltűnik, ha belátjuk, hogy a látható egy átfogó, minket minden oldalról bekerítő, nem egyértelműen lokalizálható jelenség, hogy *hús*.^{18 19}

EGY – máshonnan közelítve

“A hullámokat az számlálja, aki sötétben hallgatja a hullámverést, és nem az, aki látja a tengert.”²⁰

Legutolsó rajz:
rizsszemrajzok

A „konzervdoboz” redukálásából lett a „rizsszem”.

Ez a forma is ugyanúgy egy elem, egy részecske, egy építőkö, csak itt most más szabályok szerint rendeződnek.

Rajzok egy “szubjektív” hullámvonalat a papírra. Ez lehet teljesen szabályos is, de lehetnek egy hullámvonalon belül különböző hullámhosszak más amplitúdóval, vagy lehet tetszőlegesen szabálytalan, akár önmagába visszaforduló is. Erre a hullámvonalra, mint egy gyöngysor, felfűzöm a rizsszemeket. Majd elindulok a hullámvonalra merőleges irányban fölfelé és lefelé is az egymást párhuzamosan követő, egyenlő távolságban levő rizsszemekkel. Mivel mindkét irányba haladnak a rizsszemek, ezért a hullámvonal ugyanazon szakaszán az egyik irányba szétszóródnak, a másik irányban összetartanak és egymást metszik a rizsszemek.

¹⁸ Maurice Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2006, 242. o.

¹⁹ Mi a *hús*?: “A hús nem anyag, nem szellem, és nem is szubsztancia. Régi szóval »elemnek« nevezhetnénk, ahogy a víz, a levegő, a föld és a tűz a négy elem. Elem: általános létminőség, félúton a tér-idő lokalitások és az ideák között, egyfajta megtestesült princípium, aminek bárhol jelenjék is meg akár egy kicsiny darabkája, mindent átítat a környezetében a létezésnek csak rá jellemző stílusával.” Uo. 158. o.

²⁰ Weöres Sándor: *A teljesség felé*. Budapest, Tericum Kiadó Kft., 2000, 123. o.

Előre meghatározom, hogy hány rizsszemből fog állni egy ilyen „sor”. Van amikor egy hullámvonalat rajzolok csak, de van amikor többet, egymáshoz képest elcsúsztatva. A rizsszemek között minden esetben interferencia jön létre. A kép „kompozícióját” a hullámvonal milyensége alakítja. Csak annyiban vagyok „befolyással” a kép végső kompozíciójára, hogy hány és milyen típusú hullámvonalat rajzolok a papírra. A többi adódik a kitalált rendszerből.

Most visszakanyarodok a kezdethez:

“Amikor hidegtű technikával kezdtem el dolgozni, kifejlesztettem egy olyan rajzoló módszert, amivel egyszerre több, a sokszorosító grafikával kapcsolatos problémámat (nemtetszésem) meg tudtam oldani. Például a komponálási kényszerből való megszabadulás [...]”

Úgy tűnik ugyanazt a csontot rágom újra és újra.

UTÓSZÓ

Írásom, aminek a „doktori értekezés” címet kell viselnie, nem igazán tudományos munka, inkább egy kísérletnek nevezném, amiben az alkotás folyamatára próbáltam rávilágítani saját tapasztalatomon belül.

Kutatásnak sem nevezném az idáig bejárt utat – inkább keresésnek. Szavakat keresgéltem, amit eddig nem tettem, inkább megpróbáltam azokat vonalakkal kiváltani.

Ez az írás töredékek halmaza, és csak abban reménykedhetek, hogy a végén olvasójának valami összeáll belőle egy *részegésszé*.

Beuysot idézve szeretném kitenni a mondatvégi pontot:

“[...]az embernek saját magával szemben is számat kell adnia arról, vajon felelősségteljesen viszi-e a vállán a jövőt, és hogy ez a jóakarata vajon tényleg elég fejlett-e ahhoz, hogy be is avatkozhatson. Mert ha újat akarunk alkotni, akkor be kell avatkoznunk a létezőbe, ez pedig balul is kiüthet.

Beuys: Az nem baj, feltéve hogy megvan bennünk a jóakarata. Megállapítottuk már, hogy nincs rosszabb annál, mintha valaki állandóan óvakodik a hibáktól, állandóan azt mondja: aha, előbb ezt, aztán majd később, amikor majd mindent tudok, akkor majd megcsinálom azt. Akkor ugyanis soha semmit nem fogok tudni. Be kell vetnem magam, bele kell ugranom; úszni csak vízben tanul meg az ember. Vágjon bele, és akkor majd megtanulja, akkor majd csinál hibákat, és akkor a hiba mindjárt rá is vezeti arra, hogy miként javítsa ki. Vagy szerez magának tanárokat, olyan embereket, akiknek nagy a tapasztalata, kikéri a tanácsukat, beszél másokkal, ez tulajdonképpen az emberek közötti tanár-diák viszony: az, hogy egyszerűen a munka során, hibázás közben, a kudarcok közepette a kudarcot valami jobbra váltja. Ha az alapeszme tekintetében, amely, ugye, benne foglaltatik a szabadság eszméjében, van az embernek vezérfonala, akkor ezt meg is tudja tenni, akkor sikerülni fog. Akkor előbb javítani fog azon, ami rossz, aztán majd teljesen átállítja valami másra, nem valami tökéletesre, de, mondjuk, valami újfent végérvényesre. De ne szaladjunk túlságosan előre a jövőben. A magam részéről azt tanácsolnám, hogy ne nézzünk távolabb a jövőbe, mint ötszáz évre (hosszan nevet).”²¹

---

²¹ Volker Harlan: *Mi a művészet? Műhelybeszélgetés Beuyszal*. Ford. Király Edit. Budapest, Metronóm Kiadó, 2001, 85. o.

SZAKMAI ÉLETRAJZ

Szlj Kamilla
1957. július 8., Budapest

www.szijkamilla.hu

TANULMÁNYOK

2011–2014 DLA-képzés, Magyar Képzőművészeti Egyetem Doktori Iskola
1984–1989 Hochschule für Gestaltung, Offenbach am Main
1975–1977 Kirakatrendező és Dekorátor Szakmunkásképző Iskola

OKTATÁS

2013–2014 óraadó tanár Szegeden, Szegedi Tudományegyetem JGYPK
2014–2015 tanársegéd ugyanott

EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK – válogatás

2016 *Lassú rajz/Slow Drawing*, Esernyős Galéria, Budapest
2015 *Konstellációk*, Pécsi Galéria m21, Zsolnay Kulturális Negyed, Pécs
Rizsinterferenciák, Kisterem, Budapest
maniAnimae – Testet öltött mániák, MAGMA, Sepsiszentgyörgy (Szira Henriettával)
2014 *Folyamatrajz 2 – közösségi rajzolóműhely*, Rákóczi Ház, Miskolc
2013 *Ötödször*, Vasarely Múzeum, Budapest (Berhidi Máriával)
szüntelen vonal, Paksi Képtár, Paks
2012 *nem több nem kevesebb*, Óbudai Társaskör Galéria, Budapest
szüntelen vona 1,2, Kisterem, Budapest
Linien im Raum – zweierlei, Glockengasse Nr. 9., Bécs (Bálványos Leventével)
2011 *belső középpont*, Telep Művészeti Bemutatótér, Budapest
2010 *Helyszínelés*, Kloster Zlata Koruna, (Csörgő Attilával)
2008 Váczy Péter Gyűjtemény, Győr
2007 *Az év grafikája*, MKE, Kondor Béla Galéria, Budapest
2006 1. Floor Gallery, Antwerpen (Berhidi Máriával)
Kézimunka, Liget Galéria, Budapest
2004 Kunstraum Arcade, Mödling (Ursi Fürstlerrel)
Városi Képtár – Deák Gyűjtemény, Székesfehérvár
2003 Budapest Galéria, Budapest
2002 Collegium Hugaricum, Bécs
2000 Magyar Kulturális Intézet, Kairó
1999 Galerie Zement, Frankfurt am Main
1998 Dorottya Galéria, Budapest
1996 Goethe Intézet, Budapest
1995 Liget Galéria

1992 Stúdió Galéria, Budapest
1990 Óbudai Pincegaléria

CSOPORTOS KIÁLLÍTÁSOK – válogatás

2016 *Mánia*, 2B Galéria, Budapest
2015 *Phaenomen – die andere Realitaet?*, Basement, Bécs
Underline – Rajzkísérletek, MAMÜ Galéria, Budapest
2014 *Szabadkéz*, MODEM, Debrecen
Paralellspuren/Párhuzamos nyomok, Akademie der Bildende Künste, Bécs
2013 *Hiba és társai*, Kortárs Magyar Galéria, Dunaszerdahely
budapesti merités, Új Budapest Galéria, Budapest
2012 *Közös ismeretlen*, Lábasház, Sepsiszentgyörgy
Feltételezések és evidenciák, Sonnenfeld Palace, Nagyvárad
2011 *Privát labirintusok*, Nemzeti Galéria, Budapest
2010 *Donumenta 2010* Kunstforum Ostdeutsche Galerie, Regensburg
Pont, vonal mozgásban, Vasarely Múzeum, Budapest
2009 *Contemporary drawing Kosice-Prague-Budapest*, Kaserne Kulturpark, Kassa;
Vice Gallery, Prága; Stúdió Galéria, Budapest
2005 *8. Nemzetközi rajz és grafikai Biennálé*, Városi Múzeum, Győr
Waldsee – 1944, Jewish Institut of Religion Museum, New York
2004 *XXII. Országos Grafikai Biennálé*, Rákóczi Ház, Miskolc
2002 *A 90-es évek*, Városi Képtár, Győr
2001 *Re – conciliations*, Espace Communes, Párizs
2000 *Hungart ösztöndíjasok kiállítása*, Vigadó Galéria, Budapest
1998 *V. Grafikai Biennálé*, Győr
1997 *Trafik*, Moravska Galéria, Brno
1995 *Rajzpróba*, Óbudai Pincegaléria, Budapest
1994 *Piranézó*, Szépművészeti Múzeum, Budapest
1993 *Contemporary Printart*, Nagoya
1992 *Kémény*, Bartók 32 Galéria, Budapest
1987 *Wie die Kunst in den Alltag einzieht*, Kunstverein, Offenbach am Main

MŰVEK KÖZGYŰJTEMÉNYBEN

Amt für Wissenschaft und Kunst, Frankfurt am Main
Bibliothek Alexandrina, Alexandria
Europaisches Patentamt, Den Hague
Fiatal Művészek Stúdiója
Magyar Nemzeti Galéria, Budapest
Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma
Ministerium für Wissenschaft und Kunst, Hessen
Miskolci Galéria
Városi Művészeti Múzeum, Győr
Paksi Képtár

BIBLIOGRÁFIA – válogatás

Roskó Gábor: Bemutatjuk Szij Kamilla rajzait. *Élet és Irodalom*, 1990 XXXV/5

Merhán Orsolya: Körkép, Szij Kamilla sorozata. *Új Művészet*, 1993/4

Kováts Albert: A formátlanság formái. *Élet és Irodalom*, 1996. február 23.

Jacques Salome: Re-conciliations. In *Re-conciliations*. Catalogue, Paris, 2001

Dékei Kriszta: Utazás egy végtelen labirintusban. *Magyar Narancs*, 2003. május 15.

Sinkó István: A három vonal szerelmese. *Élet és Irodalom*, 2003. május 16.

András Edit: A szcena valóban sokszínű (de nem a teória ellenében). *Balkon*, 2003/6, 7

Andrási Gábor: Szij Kamilla munkáiról – öt pontban. In *szüntelen vonal*. Kiállítási katalógus, Paksi Képtár, 2012

Adamik Luca: A rajz komponálja önmagát. *Designisso MOME*, 2015.

<http://designisso.tumblr.com/post/116924295690/a-rajz-kompon%C3%A1lja-%C3%B6nmag%C3%A1t-adamik-luca-interj%C3%BAja>

Zsikla Mónika: A redukció nem szorongással, hanem szabadsággal tölt el. – Szij Kamilla interjú. *Artportal*, 2015. <http://artportal.hu/magazin/kortars/a-redukcio-nem-szorogassal-hanem-szabadsaggal-tolt-el-szij-kamilla-interju>

Fehér Dávid: Szij Kamilla és az alkotó üresség. *Jelenkor*, 2015, 58. évfolyam 4. szám, 457. o.

Dékei Kriszta: Rizsörvény. *Műértő*, 2016. május

IRODALOMJEGYZÉK

Arthur Schopenhauer: *Az akarat szabadságáról*. Ford. Kelen Ferenc. Budapest, Hatágú Síp Alapítvány, 1991

Bernard le Bovier de Fontenelle: *Beszélgetések a világok sokaságáról*. Ford. Lakatos Mária. Budapest, Magyar Helikon Kiadó, 1979

Csíkszentmihályi Mihály: *Flow – Az áramlat – A tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2001

Elias Canetti: *Tömeg és hatalom*. Ford. Bor Ambrus. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1991

Funktionen der Zeichnung. *Kunstforum International*; Bd.15, 1. Quartal 1976

Graham Harman: *The Third Table/Der dritte Tisch*. Ostfildern, Hatje Cantz Verlag, 2012, dOCUMENTA (13)

Hamvas Béla: *A láthatatlan történet*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988

Hamvas Béla: *Scientia Sacra*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1988

Hannes Böhringer: *Kísérletek és tévelygések*. Ford. Tillmann J. A. Budapest, Balassi kiadó – BAE Tartóshullám, 1995

Hans Joachim Störig: *A filozófia világtörténete*. Ford. Zoltai Dénes et. al. Budapest, Helikon Kiadó, 1997

Henri Bergson: *Idő és szabadság*. Ford. Dr. Dienes Valéria. Szeged, Universum Könyvkiadó, 1990

I GING – Das Buch der Wandlungen. Düsseldorf, Eugen Diederichs Verlag, 1978

John Cage: *A csend*. Ford. Weber Kata. Pécs, Jelenkor Kiadó, 1994

Kazimir Malevics: *A tárgynélküli világ*. Ford. Forgács Éva. Budapest, Corvina Kiadó, 1986

Lao-ce: *Tao te King: Az Út és Erény könyve*. Ford. Weöres Sándor. Budapest, Tericum Kiadó, 1994

Ludwig Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások*. Ford. Neumer Katalin. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 1992

Mabel Collins: *Licht auf den Weg*. Basel, Perseus Verlag, 2000

Martin Heidegger: *Lét és idő*. Ford. Vajda Mihály et al. Budapest, Gondolat Kiadó, 1989

Maurice Merleau-Ponty: *A látható és a láthatatlan*. Ford. Farkas Henrik, Szabó Zsigmond. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2006

- Örkény István: *Egyperces novellák*. Budapest, Magvető Kiadó, 1977
- Paul Klee: *Pedagógiai vázlatkönyv*. Ford. Karátson Gábor. Budapest, Corvina Kiadó, 1980
- Platón: *A lakoma*. Ford. Telegdi Zsigmond. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2009
- Popper Péter: *Amor Fati – Szeresd a sorsod!* Budapest, Saxum Kiadó, 2016
- Rachel Mader (Hrsg): *Kollektive Autorschaft in der Kunst (Alternatives Handeln und Denkmodell)* Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag, 2012
- Russell Marshall – Phil Sawdon (ed.): *Hyperdrawing – Beyond the Lines of Contemporary Art*. London, I.B.Tauris & Co Ltd, 2012
- Hankiss Elemér (szerk.): *Strukturalizmus I-II*. Ford. Bojtár Endre et al. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1971
- SU-LA-CE: *Reggeli beszélgetések Lin-csi apát kolostorában*. Budapest, Magyar Könyvklub, 2000
- Szigeti György (szerk., ford.): *Kopár hegycsúcs – Zen mesterek élete és tanításai*. Budapest, Farkas Lőrinc Imre Kiadó, 1996
- Umberto Eco: *A nyitott mű*. Ford. Berényi Gábor et al. Budapest, Gondolat Kiadó, 1976
- Umberto Eco: *Hogyan írjunk szakdolgozatot?* Ford. Pintér Judit, Klukon Beatrix. Budapest, Gondolat Kiadó, 1994
- Vlagyimir Igorevics Arnold: *Katasztrófaelmélet*. Ford. Szücs András. Budapest, Tankönyvkiadó, 1987
- Volker Harlan: *Mi a művészet? Műhelybeszélgetés Beuysszal*. Ford. Király Edit. Budapest, Metronóm Kiadó, 2001
- Wassily Kandinsky: *Punkt und Linie zu Fläche*. Bern-Bümpliz, Benteli Verlag, 1973
- Weöres Sándor: *A teljesség felé*. Budapest, Tericum Kiadó Kft., 2000

MESTERMUNKA

Mestermunkámnak azt a négy, 2016-ban készült rajzomat szánom, amit 2016. április 5. és május 22. között mutattam be az Esernyős Galériában. Mindegyik 75 x 300 cm-es, cím nélkül, tusrajz papíron. Ezek a munkák a *rizsszemrajzok* sorozat legutolsó darabjai. A kiállításnak ezt a címet adtam: *Lassú rajz*.

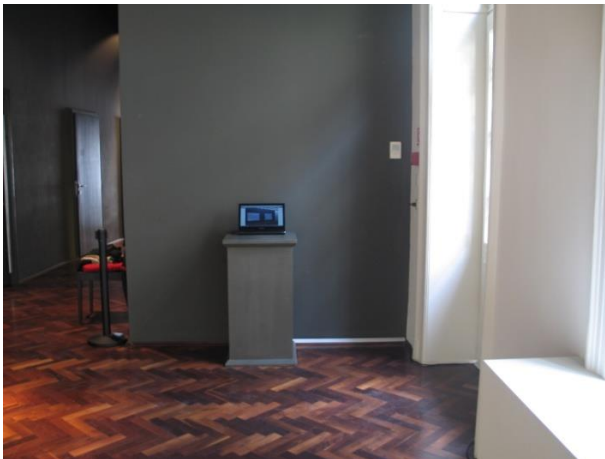
A kiállításon a 4 rajzot még két elemmel bővítettem ki. Az egyik a *talált tárgy*, amit Kremsben egy cserépkályhakészítő mester üzletének a kirakatában láttam meg és rögtön arra gondoltam, hogy ez a tárgy olyan, mint a kétdimenziós rajzaim építőköveiként alkalmazott "rizsszem" háromdimenziós változata.

A másik elem az első kiállításom az UMRAUM-ban (erről a virtuális kiállítótérről írok a dolgozatomban is), aminek *rice grain drawings* volt a címe. Ezt azért emeltem be a kiállításba, mert itt ugyan szintén két-dimenzióban jelennek meg a rizsszemek, viszont mozgathatóak, áthelyezhetőek egyik "képkeretből" a másikba, akár egymásra is, és saját tengelyük körül síkban megforgathatóak.

(<http://umraum.zoltanlabas.de/kamilla-szij/index.html>)

Enteriőr fotók:

A négy rajz:

